

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue Özel Sayı 1 (Ekim/October 2023), s. 426-442.
Geliş Tarihi-Received: 06.09.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 05.10.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1355902

**Memlûk Mısır'ının Sosyal Hayatından Bir Kesit:
Bir Cambazlık (Akrobasi) Hikâyesi**

A Cross-Section from the Social Life of Mamluk Egypt: A Story of Acrobatics

Aygül DÜZENLİ*

Öz

XIX. yüzyıldan itibaren sosyal tarihe dair anlatılar tarih kitaplarında daha fazla yer almaya başlamıştır. Batılı tarihçilerin Avrupa ve özellikle Fransa'ya mal ettikleri bu yaklaşım tarzı, İslâm dünyasının zengin tarih birikiminde çok erken dönemlerden itibaren mevcuttur. Nitekim İslâm tarih yazıcılığı için "altın çağ" olarak nitelenebilecek Memlûkler (648-923/1250-1517) döneminde de tarihçiler eserlerinde bu birikimin nadide örneklerini sergilemişlerdir. Memlûk tarihçileri hem tarih eserlerinin tür açısından çeşitliliğiyle hem de kroniklerinde yer verdikleri toplumsal yaşantının neredeyse her alanını kapsayan anlatılarıyla günümüze yaklaşacak ölçüde sosyal tarihçilik yapmışlardır. Öyle ki bu dönemde sosyal tarihçiliğe dair "el-'Acâib ve'l-Garâib" gibi özel başlıklar dahi kullanılmıştır. Geniş bir okuyucu kitlesine sahip olan dönemin tarihçileri, eserlerini renkli ve ilginç hikâyelerle daha da cazip hâle getirmeye çalışmışlardır. Bu çalışmada da Memlûkler dönemine ait böyle renkli ve canlı bir hikâye örnek olarak seçilmiş, 829 (1426) yılında gerçekleşen ve toplumda büyük bir ilgiyle karşılanan cambazlık gösterileri ele alınmıştır. Dönemin beş tarihçisinin konuyla ilgili rivayetlerinin ayrıntılı bir şekilde incelendiği çalışmada hem Memlûk tarihiyle ilgili farklı ve toplumsal bir hikâye dikkatlere sunulmuş hem de Memlûk tarihçiliğinin bu yönü bir örnek üzerinden ortaya konulmuştur. Bunların yanı sıra toplumun farklı kesimlerinden olan bu tarihçilerin, eğlence hayatıyla ilgili böyle bir konuyu eserlerine almış olmaları dönemin tarihçiliği açısından değerlendirilmiştir. Konunun iki başlık altında ele alındığı çalışmada, öncelikle yaklaşım tarzlarının anlaşılması açısından bu hikâyeyi aktaran tarihçiler hakkında kısaca bilgi verilmiş, ardından kaynaklar üzerinden cambazlık hikâyesi aktarılmış ve tarihçilik açısından çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bunu yaparken rivayetlerin birbirini tamamlayan ve bir diğerinde olmayan ilave ve ayrıntılar Memlûkler dönemini çalışan araştırmacıların dikkatine teknik bir husus olarak sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: İslâm Tarihi, Memlûk tarihçiliği, sosyal tarihçilik, el-'Acâib ve'l-Garâib, cambazlık.

Abstract

Since the 19th century, narratives about social history began to take more place in history books. This style of approach, which Western historians attribute to Europe and especially France, was present in the rich historical accumulation of the Islâmic world from very early periods. During the Mamlûks (648-923 / 1250-1517) period, which can be described as the "golden age" for Islâmic historiography, historians also exhibited rare examples of this

* Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Adana/Türkiye, e-posta: aguulduzenli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5471-2690.

accumulation in their works. As a matter of fact, Mamlük historians have done social historiography to an extent approaching the present day, both with the variety of historical works in terms of genre and with the narratives covering almost every area of social life that they included in their chronicles. So much so that even special titles such as "al-'adjā'ib wa'l-gharā'ib" were used about social historiography during the Mamlüks period. Historians of the period, who had a wide readership, tried to make their works even more attractive with colorful and interesting stories. In this study, such a colorful and interesting story of the Mamlük period was chosen as an example, and acrobatics performances that occurred in 829 (1426) and received great interest in society were discussed. The study examines in detail the narrations of five historians of the period on the subject. Thus, not only a different and social story related to Mamlük history was brought to attention, but also this aspect of Mamlük historiography was revealed through an example. In addition to these, the fact that these historians, who are from different sections of society, have taken such a topic related to entertainment life into their works has been evaluated from the point of view of the historiography of the period. In the study, where the subject is discussed under two chapters, first, brief information was given about the historians who conveyed this story in order to understand their approach styles, then the story of acrobatics was handled through sources and various assessments were made in terms of historiography. In doing so, additions and details that complement each other and are not in one another have been presented as a technical issue to the attention of researchers studying the Mamlük period.

Keywords: History of İslām, Mamlük historiography, social historiography, al-'adjā'ib wa'l-gharā'ib, acrobatics.

Giriş

Tarihin önemi ve değeri, tarihçiler tarafından aktarılan geçmişteki siyasî-askerî gelişmelerin, büyük zaferler veya yenilgilerin öğrenilmesine yönelik meraktan ve geleceğe ışık tutmak gayesiyle bunlardan tecrübe edinme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu önem ve değeri artıran hatta tarihi ilginç kılan unsur ise geçmişteki devletler ve toplumların sosyal yapıları ve gündelik hayatlarına dair kayıtlardır. Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren tarihin bu yönü daha fazla ön plana çıkarılmış, siyasî-askerî hadiselerin yanı sıra sosyal tarihe dair anlatılar da tarih eserlerinde daha fazla yer bulmaya başlamıştır.

XX. yüzyılın başlarında neşredilen ve zamanla farklı ekler kullanılmakla birlikte genelde *Annales* adıyla tanınan derginin oluşturduğu ekol, sosyal tarihçilik ve gündelik yaşam anlatımlarının simgesi hâline gelmiştir. Bu ekolün mensubu ve önemli temsilcilerinden Peter Burke'ün ifadesiyle dergi yeni bir tarih çeşidi geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Derginin ortaya çıkış amaçları başka bir ifadeyle ilk ve öncü fikirler, geleneksel hadiselerin aktarımından soruna odaklanan analitik tarihçiliğe yönelmek, sadece siyasî gelişmelere değil insan faaliyetlerinin tamamına temas etmek ve tarihî malzemeyi coğrafya, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi tarihe yardımcı olacak ilim dallarıyla da birlikte düşünmektir (Burke, 2010, s. 23-24). Muhtemelen bu ekolün etkisiyle tarihçiliğin gelişim çizgisinde sosyal tarihçiliğin -bazen aşırıya kaçan ölçülerde- öne çıkarıldığı yeni bir evre başlamış ve bu çerçevede günümüze kadar pek çok tarih eseri kaleme alınmıştır.

Burke'ün, biraz da övünerek Fransa'daki tarih çalışmalarıyla başladığını ve önemli kısmının burada üretildiğini ileri sürdüğü bu yenilikçi tarih anlayışının, İslām dünyasında çok eski dönemlere kadar götürülebilecek bir geçmişi olduğu kanaatindeyiz. Daha Abbâsîler (750-1258) dönemiyle başlayan bu tür tarihçilik örneklerini burada sıralamak çalışmamızın hacmini aşacaktır. Ancak sadece Reşîd b. Zübeyr'in (ö. 563/1167), Bizans, Çin ve Sâsânî imparatorları ile Müslüman halife ve sultanları arasındaki hediyeleşmeler, ziyafetler, bayramlar, önemli günler, meşhurların mirası, defineler ve savaşlarda ele geçirilen ganimetler gibi kültürel tarihçilik açısından çok değerli malumatı

içeren *ez-Zehâir ve't-tuhaf* adlı eserine (bk. Reşîd b. Zübeyr, 1959; Avcı, 2005, s. 200) işaret etmekle yetineceğiz.

Bu çalışmada ele aldığımız cambazlık hikâyesi de Memlûkler (1250-1517) dönemindeki sosyal tarih ve gündelik yaşama ilişkin canlı aktarımların sadece bir numunesidir. Memlûk Devleti'nin sağladığı güvenli ortamda büyük gelişme gösteren kültürel hayatın belki de en verimli olduğu alan tarihçiliktir. Memlûk tarihçiliği, birçok büyük tarihçinin yetiştiği, bunların kaleme aldığı kimi otuz cildi aşan ansiklopedik eserlerin yanı sıra şehir tarihleri, siyer ve biyografi kitapları, siyasî, kurumsal, mahallî tarih eserlerinin yazıldığı bir dönemin adıdır. Memlûk tarihçiliğinin bütün yönleriyle ve ayrıntılı bir şekilde ele alındığı kıymetli çalışmasında Ayaz, bu devredeki tarihçiliğin önemli özelliklerini sıralarken esasen bu alanın ne kadar gelişmiş olduğunu da ifade etmektedir. Onun ifadeleriyle "... bunların başında şüphesiz başka dönemlere nasip olmamış ölçüde çok sayıda tarih eserinin kaleme alınması zikredilmelidir. Ancak bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, bu tarih eserlerinin sayısı kadar siyaset, askeriye, müesseseler, teşkilat, biyografi, coğrafya gibi çeşitli alanlara yönelik olması da büyük önem arz etmektedir. Bu dönemdeki tarihçiliğin bir başka özelliği ise devletin kuruluşundan itibaren gelişmeleri müşahede etmiş tarihçilerin ve bunların eserlerinin mevcudiyetidir. Bu özelliğin nispeten Eyyûbîler dönemi için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Memlûkler dönemindeki tarihçiliğin bu özelliği, Osmanlı Devleti gibi altı asır boyunca üç kıtaya hükmetmiş bir cihan devletinin kuruluşuyla alâkalı bilgiler bir yana, İstanbul'un fethinin tam tarihini belirlemek için dahi mevcut Osmanlı tarihlerinin yetersiz kaldığı göz önüne alındığında daha da önem kazanmaktadır. Hatta İstanbul'un fethinin tam tarihini tespit için hadisenin muasırı Memlûk tarihçisi İbn Tağriberdî'nin kayıtlarına müracaat edilmesi gerektiğine de işaret etmeliyiz. Bu dönemin tarihçiliğinin önemli özellikleri arasında daha önce ifade ettiğimiz gibi büyük ümeradan sıradan memlûklere, başkadıllardan alt kademelerdeki memurlara kadar toplumun her kesiminden insanın tarih eseri kaleme alması da zikredilmelidir. Bu durum, hadiselerin toplumun çeşitli kesimlerinin bakış açılarıyla yansıtılması gibi oldukça önemli bir sonuç da doğurmuştur." (Ayaz, 2020, s. 211).

Ayaz'ın birçok tarihçinin eseriyle ilgili bilgi verirken işaret ettiği sosyal tarihe yönelik kayıtlar, esasen Burke'ün ifade ettiği sosyal tarih anlatılarına Memlûkler döneminde büyük önem verildiğinin önemli bir göstergesidir. Nitekim bu çalışmadaki cambazlık hikâyesini en geniş şekilde aktaran Memlûkler döneminin en meşhur tarihçisi Makrîzî'nin (ö. 845/1442) tarihçiliği ve eserleriyle ilgili bilgi verdiği başka bir eserinde yine Ayaz'ın anlatıları bunu ispatlar mahiyettedir. Buna göre Makrîzî'yi diğer tarihçilerden ayıran temel özelliği, kaleme aldığı kronolojik eserlerinde siyasî, askerî olaylara önem verdiği kadar ilmî/kültürel gelişmelere de yer ayırması, toplumun her katmanından insanın sevinç ve sıkıntılarını da kaydetmiş olmasıdır. Yine o eserlerinde günlük olarak fiyat hareketlerine işaret ederek, iktisat tarihi için çok değerli kayıtları da günümüze ulaştırmıştır. Toplum için önem arz eden bütün gelişmelerin tarihini tam olarak vermiş hatta bu konuda ilmî tartışmalara da işaret etmiştir. Titiz ve dikkatli bir araştırmacı olan Makrîzî önceki tarihçilerin eserlerinden yaptığı alıntıları çoğu zaman eleştiri süzgecinden geçirdiği gibi hadiselerin sebep-sonuç ilişkilerine de işaret etmek suretiyle analitik tarihçilik örneği sergilemiştir (Ayaz, 2022a, s. 57, 58, vd.).

Ana hatlarıyla işaret ettiğimiz ve Makrîzî gibi önde gelen tarihçiler üzerinden örneklendirdiğimiz Memlûk tarihçiliğindeki önemli unsurlardan biri de sosyal tarihçilik içerisine yerleştirilebilecek olan ilginç ve garip hadiselerin aktarılmasıdır. Ümeradan rütbesiz askere, ulemadan sıradan bir kuyumcuya kadar neredeyse toplumun bütün kesimlerine mensup tarihçilerin bu tür anlatılara yer verdiği tespit edilmektedir. "el-

'Acâib ve'l-Garâib" olarak isimlendirilen ve özellikle Şam bölgesindeki Memlûk tarihçilerinin bazı eserlerinde ayrı bir başlık açılan bu türe dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Hem bu tür tarihçiliği hem de konuyla ilgili örnekleri kıymetli bir makalesinde ele alan Samira Kortantamer bu durumu, dönemin tarih eserlerinin geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmasına ve toplumun talepleri çerçevesinde tarihçilerin eserlerine bu türden hikâyeleri yerleştirerek kitaplarını canlı ve renkli anlatımlarla daha cazip kılmaya gayretine bağlar (bk. Kortantamer, 1994, s. 87). Kortantamer birçok tarihçinin eserinden yaptığı alıntılarla bu ilginç hadiseleri örneklendirir (bk. Kortantamer, 1994, s. 71). Bu bağlamda tarih eserlerinde yer alan bazı örneklere işaret etmek gerekirse; Şam bölgesinin meşhur tarihçilerinden Cezerî'nin (ö. 739/1338) eserinde yer alan öküzün dile gelmesi ve iki seneden fazla anne karnında kalıp, iki aylıkken dişleri çıkan, beş aylıkken de yürüyen çocuk hikâyesi (1998, C. 1, s. 279-280, C. 2. s. 125; Ayaz, 2020, s. 33) bunlardandır. Yine Şamlı tarihçilerden İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) önceleri kadın kabul edilip erkeklerle evlendirilen çift cinsiyetli kişinin hikâyesi de (1997-1999, C. 17, s. 555-556; Ayaz, 2020, s. 46) ilgi çekici bir örnek olarak kaydedilmelidir. İbn Kesîr, bu kişiyi görmüş, onunla konuşmuş ve Türk şapkası taktığı gibi ilginç ayrıntılara da yer vermiştir.

Kortantamer ve Ayaz'ın işaret ettikleri Memlûk tarihçiliğinde önemli yer tutan ve onların ifadeleriyle tarihi magazinelle hâle getirerek geniş okuyucu kitlesi nazarında ilgi çekici kılan bu tür anlatılar arasında ele aldığımız cambazlık hikâyesi de bulunmaktadır. Kasım Abduh Kasım'ın kısa bir atfı dışında (bk. 1983, s. 138) başka eserlerde konu edilmediğini tespit ettiğimiz bu hikâye hem bu açıdan hem de Memlûk araştırmalarında sosyal ve gündelik yaşama yönelik anlatılara işaret etmek bakımından konu olarak seçilmiştir. Bu sayede Memlûk askerî aristokrasisi ve halkın ilgi duyduğu, ilginç bulduğu hadiseler üzerinden o toplumun eğlence anlayışına (Memlûkler döneminde eğlence kültürüyle alakalı bk. Kanat, 2007) dair iddialı ve genelleyici sonuçlara varmaksızın bir fikir edinmek de amaçlanmıştır.

Çalışmada öncelikle cambazlık gösterisini günümüze ulaştıran beş tarihçiden kısaca bahsedilmiş ve Memlûk toplumunun farklı kesimlerine mensup olan, çeşitli açılardan birbirlerinden ayrılan bu tarihçilerin genel yaklaşım tarzlarına işaret edilmiştir. Böylece ayrı başlık açılmasının sebebi ise yapılacak değerlendirmeler açısından bu tarihçilerin birikimlerinin tespit edilmesi gerekliliğidir. Burada çalışma konumuzu en ayrıntılı şekilde aktaran Makrîzî'ye daha fazla yer ayrılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ise bu akrobasi gösterisi/gösterileri ve meydana getirdiği etkiler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Burada da olayı aktaran tarihçilerin rivayetleri ayrı ayrı verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Rivayetler ele alınırken Makrîzî ve ondan alıntı yaptıkları anlaşılabilir Abdülbâsıt el-Malatî (ö. 920/1514) ile İbn İyâs (ö. 930/1524 [?]) birinci; İbn Hacer (ö. 852/1449) ve ondan iktibasta bulunduğu düşünülen Hatîb el-Cevherî (ö. 900/1495) ikinci grup olarak incelenmiştir.

Cambazlık Hikâyesinin Aktarıcıları

1. Makrîzî (ö. 845/1442)

Lübnan'ın Ba'lebek şehrindeki Makârize'den Kahire'ye göç eden Hanbelî mezhebine mensup bir ulema ailesinin ferdi olan Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir el-Makrîzî, 766 (1364) yılında Kahire'de doğmuştur. Baba tarafından dedesi Abdülkâdir (ö. 733/1332) Hanbelî mezhebinin önde gelen muhaddis ve fakihlerinden, babası Alâaddin Ali de (ö. 779/1378) iyi eğitim görmüş, Dîvân-ı inşâ'da kâtiplik ve kadı divanlarında çeşitli vazifeler üstlenmiş bürokrasi sınıfındandı. Anne tarafından dedesi Şemseddin Muhammed İbnü's-Sâiğ (ö. 776/1375) ise meşhur Hanefî fakihlerinden olup Memlûk askerî aristokrasisi ile yakın ilişkileri bulunan ve Makrîzî'ye hocalık yaptığı gibi

önceleri Hanefî mezhebini benimsemesinde de etkili olan bir âlimdi. Annesi Esmâ bint İbnü's-Sâîğ (ö. 800/1397), Makrîzî üzerinde önemli tesir bırakan iffetli, dindar, eğitilmiş ve görgülü bir hanımdı.

Ulema ailesine mensubiyeti sayesinde çok iyi bir tahsil hayatı geçiren Makrîzî, sayıları 600'e ulaşan hocadan ders almıştır. En meşhur talebesi ve Memlûkler döneminin önde gelen Türk tarihçilerinden İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470), onu çok yönlü bir âlim olarak nitelediği gibi çeşitli sahalarda önemli eserler kaleme aldığını söyler. Bunlardan tarih alanını öne çıkararak hocasının daha hayattayken tarihçiliğiyle büyük şöhret kazandığını hatta tarih bilgisinin bir darbimesel hâline geldiğini aktarır (İbn Tağrıberdî, 1984-2006, C. 1, s. 416, 417). Makrîzî, ailesinin yönetimle iyi ilişkileri sayesinde çok genç yaşlarda bürokraside kâtiplik görevine atanmıştır. Daha sonra Kahire ve Aşağı Mısır (el-Vechü'l-bahrî) muhtesipliği görevini kısa süreli de olsa iki defa üstlenmiş ve böylece iktisadî ve toplumsal hayata dair birikim edinmiştir ki; eserlerinde bu birikimin izleri açıkça görülür. Makrîzî bunların dışında Kahire'deki bazı camilerde hatîblik ve nâzırlık gibi görevlere tayin edilmiş, nihayet Memlûkler'in meşhur Burcî sultanlarından el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî (1412-1421) zamanında Müeyyediyye Medresesi'nin hadis hocalığına getirilmiştir. Dımaşk'ta da bazı medreselerin müderrisliği görevini üstlenmiştir. Bahsi geçen sultanın vefatıyla yeni yönetimin kendisine karşı tutumu sebebiyle devlet idaresindeki görevlerinden çekilerek kendisini ilme ve eser telifine vermiştir. Bu uzlet hayatının neticesinde zorunluluklar dışında hiç çıkmadığı Kahire'deki evinde, Ramazan 845 (Şubat 1442) tarihinde vefat etmiştir.

İlmî birikimi, tarih sahasındaki derin bilgisiyle temayüz eden Makrîzî, hoşsohbet ve dindar kişiliğiyle anılmaktadır. Ancak özellikle devlet yönetimine vâkıf olduğu ve yakinen gözlemlediği Memlûkler'in ikinci devresi kabul edilen Burcîler döneminde (1382-1517) eleştirel tavrıyla da tanınmıştır. Dönemindeki devlet adamlarına, ulemaya ve çeşitli kesimlere karşı sert eleştiriler yöneltmekten çekinmeyen Makrîzî, kendisini, inşa ettirdiği medresenin müderrisliğine tayin eden Sultan el-Melikü'l-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî'yi dahi tenkit etmiştir. Onun rakipleri kabul edilen meşhur âlim tarihçilerin suskun kaldığı birçok hadisede doğru bildiklerini açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. Bu sırada iktidardaki sultanlarla yakın ilişkileri bulunan talebesi İbn Tağrıberdî hocasının bu tavrını eleştirse de verdiği bilgiler ve öne sürdüğü iddialara genelde cevap verememiştir. Dolayısıyla Makrîzî, kendi döneminde yönetimden bağımsız bir şekilde eleştirilerini serbestçe ve korkusuzca ifade edebilen nadir tarihçilerdendir. Bu noktada Makrîzî'nin sonradan geçtiği Şâfiî mezhebindeki taassubuna ve diğer mezhep mensuplarına özellikle Hanefîler'e karşı sert eleştirilerine de işaret edilmelidir. Yine bu bağlamda iktidardaki Türk askerî elitini Araplar'dan hükmetme yetkisini alan bir anlamda gaspçılar olarak görmesi de onun çeşitli konulardaki yaklaşımlarını etkileyen bir husus olarak zikredilmelidir (Makrîzî hakkında bk. Ayaz, 2022a, s. 25-44; Eymen, 2003, s. 448-451).

Makrîzî'nin bizim konumuzla alakalı olarak zikredilmesi gereken asıl özellikleri, onun tarih sahasındaki bütün eserlerinde görülen geniş, ayrıntılı malumat ile toplumsal hayatın bütün yönlerine neredeyse eşit yer ayıran yaklaşım tarzıdır. Dolayısıyla o, Burke'ün ifade ettiği Annales ekolünün öncü fikirleri olan analitik tarihçilik, sosyal hayata siyasî gelişmeler kadar temas etme ve coğrafya, sosyoloji, antropoloji gibi bilimlere de yer verme konusunda; daha XIV. ve XV. asırlarda öncülük eden bir tarihçidir. Nitekim o bu açılarından farklılaşan Mısır tarih ekolünün kurucusu olmuş, İbn Tağrıberdî ve ileride ele alınacak olan İbn İyâs (ö. 930/1524) gibi tarihçilere örneklik teşkil etmiştir. Dinî ilimlerin çeşitli sahaları yanında Arap edebiyatı, şiir vb. beşerî bilimlerde de yetkinliği bulunan Makrîzî tarih alanındaki eserlerinin çeşitliliğiyle de öne çıkmıştır. Nitekim bir kısmına işaret etmekle yetineceğimiz meşhur tarih eserlerinden *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-*

zikri'l-hutat ve'l-âsâr (bk. Makrîzî, t.y.) tarihî malzemedeki çok Mısır'ın bütün semtleri, yapıları, buradaki halkın âdetleri hatta İslâm haricindeki dinler ve mezhepleri de ele almasıyla öne çıkar. Dolayısıyla eser tarihle birlikte coğrafya, topoğrafya, dinler tarihi, folklor gibi alanları da içermektedir. *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde fî terâcîmi a'yâni'l-müfîde* (bk. Makrîzî, 1995 ve 2002) adlı eseri çağdaşlarının biyografilerini başka eserlerde bulunmayan ayrıntılarıyla aktaran vefeyât eseridir. *İğâsetü'l-ümmü bi-keşfi'l-gümme'* de (bk. Makrîzî, 1957) ise Hz. Nuh zamanındaki tufan öncesinden başlayarak kendi dönemine kadar gelen süreçte Mısır'da meydana gelen kıtlık ve kuraklık gibi afetleri aktaran Makrîzî, yöneticilerin para idaresindeki hatalı tutumları gibi pek çok sebebe bağladığı bu afetler konusundaki kaderciliği de doğru bulmayan ilginç görüşler ortaya koyar. O, bu eserinde sosyal tarihçilik açısından dönemine göre oldukça ileri bir anlayış ve örneklik sergiler. En meşhur kronolojik eseri 12 ciltlik *Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (bk. 1956-1973), Makrîzî'nin abidevî çalışmasıdır. Bu eser Memlûkler dönemini bütün yönleriyle ve ayrıntılı bir şekilde tanımak isteyen araştırmacılar için en azından kapsadığı yıllar bakımından bir başucu kitabı ve vazgeçilmez bir kaynaktır (Makrîzî'nin eserleri için ayrıca bk. Ayaz, 2022a, s. 44-52; 2020, s. 80-97, 150-156, 180-183).

Makrîzî'nin anılan *Kitâbü's-Sülûk* adlı eseri, konu edindiğimiz cambazlık hikâyesini en geniş şekilde aktaran ve diğer kaynakların temas etmediği başka cambazların gösterileriyle onları taklit eden bir gence dair kayıtlara da yer veren kitaptır. Esasen rivayetteki pek çok ayrıntının yanı sıra sadece bu kayıtların hacmi bile (yaklaşık 3,5 sayfa) eserdeki sosyal tarih anlatılarının boyutunu anlamak için yeterli kabul edilebilir. Bununla birlikte konuyu eserlerine alan diğer 4 tarihçinin rivayetlerinde yer alan ancak Makrîzî'nin işaret etmediği veya kısmen geçiştirdiği ayrıntıların bulunduğu da belirtilmelidir.

2. İbn Hacer (ö. 852/1449)

İbn Hacer, Memlûkler döneminin en meşhur muhaddis ve Şâfiî başkadılarından olup bu sahalarda kaleme aldığı hacimli kitapları özellikle hadis araştırmacıları için başucu kaynağı konumundadır. Bu âlim aynı zamanda tarih sahasındaki değerli eserleriyle de öne çıkmıştır. İbn Hacer, âlim ve ticaretle uğraşan bir babanın oğlu olarak Şaban 773 (Şubat 1372) tarihinde eski Mısır'da doğmuştur. Küçük yaşta anne ve babasını kaybetmiş, kendisi gibi küçük yaşta olan ablasıyla yetim kalmıştır. Ancak babasının bıraktığı miras, ablasıyla birlikte müreffeh bir hayat sürdürmesine imkân sağlamıştır. Küçük yaşta tahsil hayatına başlayan İbn Hacer, hadis, kıraat, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı sahalarında önemli hocalardan ders almış, sonraları tarih sahasıyla hadis alanı açısından önem arz eden ricâl ilmine de yönelmiştir. Pek çok alanda birikimi bulunmakla birlikte kendisine "hâfız" unvanını kazandıran ve asıl şöhretini sağlayan hadis alanında öne çıkmıştır. 30'lu yaşlarından itibaren atandığı resmî vazifeleri ağırlıklı olarak hadis müderrisliğidir. Kahire Şâfiî başkadılığı gibi önemli bir görevi uzun yıllar yürüten İbn Hacer, Şâfiî fıkhındaki birikimi ve şöhreti sebebiyle mezâlîm mahkemelerinde Şâfiî mezhebine göre fetva verme vazifesini de üstlenmiştir. Bu görevleri onun birçok sultanın ve büyük emîrin yakınları arasına girmesine vesile olmuş, yönetimin işleyişi, devlet teşkilatı ve döneminde gerçekleşen pek çok hadise hakkında ilk elden bilgi sahibi olmasını da sağlamıştır. Bu yakın ilişkileri, Makrîzî ve başka tarihçilerin eleştirilerine sebep olduğu gibi aralarında rekabet de meydana getirmiştir. Kahire'de Zilhicce 852 (Şubat 1449) tarihinde vefat eden müellif, çoğunluğu hadis sahasında olmak üzere birçok önemli eser bırakmıştır (Hayatı ve eserleri hakkında bk. Kandemir, 1999, s. 514-531).

İbn Hacer'in konumuzla alakalı eseri *İnbâü'l-gümri bi-ebnâi'l-umri* (1998), doğduğu 773 (1372) senesinden vefatından iki yıl öncesine kadar olan süreyi içine alan kıymetli bir tarih kaynağıdır. Onun devlet içindeki tecrübesini yansıttığı gibi birçok hadisenin farklı

yönlerine de işaret eden bu eseri Memlûk tarihçileri açısından oldukça önemlidir. Bizim ele aldığımız cambazlık hikâyesine -ayrıntılı olmasa da- farklı birtakım bilgilerle yer verdiği eseri de *İnbâü'l-gumr'*dur. Çağdaşı olan ve rakibi olarak da kabul edilen meşhur Türk tarihçi Aynî (ö. 855/1451) gibi yöneticilerle yakın ilişkileri bulunan İbn Hacer, Aynî'den farklı olarak bazı sosyal gelişmelere de eserinde yer vermesiyle öne çıkmıştır. Nitekim konumuz olan akrobasi gösterisine Aynî ile bir başka çağdaşı ve devlet adamlarının yakını olan İbn Tağrıberdî hiç temas etmezken, İbn Hacer cambazlık hikâyesinden eserinde bahsetmiş hatta Makrîzî'nin temas etmediği bazı ayrıntılara da işaret etmiştir.

3. Hatîb el-Cevherî (ö. 900/1495)

Cemaziyevvel 819 (Temmuz 1416) tarihinde Kahire'de dünyaya gelen Hatîb el-Cevherî, İbn Dâvûd, İbnü's-Sayrafî gibi isimlerle de tanınmaktadır. Babasının mesleği olan kuyumculuğu da sürdürdüğü için hem "cevherî" hem de "sayrafî" nisbeleriyle anılmıştır. Hayatıyla ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Bunun sebebi daha önce bahsedilen ve Memlûkler döneminin büyük âlimleri olan çağdaşları Makrîzî, İbn Hacer, Aynî ve İbn Tağrıberdî ile aynı zamanlarda yaşamış olması ve tarih eserlerinin bunların kitaplarının gölgesinde kalmış olmasıdır. Dönemindeki bazı âlimlerden fıkıh, edebiyat ve tarih gibi alanlarda ders alan Hatîb el-Cevherî, bir yandan baba mesleğini sürdürürken bir yandan da ilimle uğraşmıştır. Bir camide hatîblik görevinin yanı sıra kadı nâibliği vazifesine de tayin edilmiştir. Son vazifesinden azledilince bir daha resmî bir görev almamış, kuyumculuğun yanı sıra İbn Hacer, İbn Tağrıberdî gibi meşhur tarihçilerin eserlerini istinsah etmeye başlamıştır. Bu sayede tarih ilmine karşı büyük ilgi duyduğundan bu sahada bazı eserler kaleme alan Hatîb el-Cevherî, 900 (1495) senesinde Kahire'de vefat etmiştir (bk. Kurşun, 1997, s. 460-461).

Onun tarihle ilgili günümüze dört eseri ulaşmakla birlikte öne çıkanlar ve neşredilenler *Nüzhetü'n-nüfûs ve'l-ebdân fî tevârîhi'z-zamân* (1970-1994) ve *İnbâü'l-hesr bi-ebnâi'l-'asr'* dir (1970). Bunlardan *Nüzhetü'n-nüfûs* hem daha uzun bir süreyi içermesi hem de incelediğimiz cambazlık gösterisine içermesi bakımından bizim için önem arz etmektedir. 1382-1446 yılları arasındaki hadiseleri ele alan bu eser oldukça geniş anlatımlarının yanı sıra sosyal tarihe yönelik aktarımları ve halktan/avamdan sayılabilecek bir kişinin yaklaşımlarını tespit etme imkânı vermesi bakımından değerlidir. Eksik kısımları olmakla birlikte hadiseleri çok geniş anlattığı, birçok meşhur kişi için ilginç yorumlar yaptığı, dönemin devlet görevlilerini ismen saydığı *İnbâü'l-hesr* adlı eserinin sadece yaklaşık 6-7 yıllık bir süreci ele alan kısmının günümüze ulaşması üzücüdür. Zira bu eser İbn Tağrıberdî ve onun şahsında temsil ettiği memlûk çocukları olan evlâdünnâs (Memlûk emîrlerinin çocuklarından oluşan ve askerî olarak ancak belli bir rütbeye kadar yükselebilen sosyal kesim. bk. el-Kalkaşendî, 1963, cilt 4, s. 16, 51; Seyyid, 1995, s. 525-526; Ayalon, 1954, s. 76; Ayaz, 2022b, s. 25) sınıfına eleştirilerle dolu olup halkın üst kesime bakışını yansıtan dolayısıyla sosyal tarihçilik açısından oldukça ümit vaat eden bir görünümde (Hatîb el-Cevherî'nin eserleri hakkında bk. Ayaz, 2020, s. 118-123). Konumuz olan cambazlık hikâyesinin geçtiği hicrî 829 senesinin de eserde bulunmaması ayrıca esef vericidir. Diğer taraftan onun bahsettiğimiz ilk eserinde cambazlık gösterisine dair anlatımı anlaşıldığı kadarıyla İbn Hacer'den alıntılanmışsa da bu tarihçinin verdiği bilgileri tamamlaması ve farklı birkaç noktaya işaret etmesi bakımından oldukça değerlidir.

4. Abdülbâsıt el-Malatî (ö. 920/1514)

844 (1440) yılında babasının nâibliği sırasında Malatya'da doğan Abdülbâsıt el-Malatî, Burcî Memlûkler döneminde vezirlik, Kudüs, İskenderiye ve Malatya saltanat

nâibliği gibi üst düzeyde vazifelere tayin edilmiş olan meşhur emîrlerden ve devrin önemli tarihçi âlimlerinden İbn Şahin ez-Zâhirî'nin (ö. 873/1468) oğludur. Baba tarafından dedesi Şahin de (ö. 834/1431), Burcî Memlûkler'in kurucusu el-Melikü'z-Zâhir Berkuk'un (birinci saltanatı: 1382-1389; ikinci saltanatı: 1390-1399) son zamanlarında mülkiyetine dâhil ettiği memlûk ve emîrlerden olup Altın Orda/Ordu Devleti'nin (1241-1502) başşehri Saray'dan getirilen Tatar memlûklerdendir. Dolayısıyla Abdülbâsît el-Malatî evlâdünnâs sınıfının mümtaz üyelerindendir. Dedesinin önemli konumu babası Halil'in askerî ve ilmî kariyerinde etkili olmuş hem üst düzey vazifeler üstlenen büyük emîrler sınıfına girmiş hem de iyi bir eğitim görmüştür. Aynı durum Abdülbâsît el-Malatî için de geçerli olmasına rağmen o daha ziyade ilmî alanda öne çıkmıştır. Bir yandan da ticaretle meşgul olan tarihçi hem merakı hem de ticarî gerekçelerle Kuzey Afrika ve Endülüs'e uzun süreli seyahatler gerçekleştirmiştir. Babasının görevleri sebebiyle de hem Anadolu'da hem de Suriye ve Mısır coğrafyasında birçok şehirde ikamet etmiş, babasının ilme düşkünlüğü onu da etkilediğinden gittiği yerlerde önde gelen âlimlerle tanışma, görüşme ve onlardan ders alma fırsatı olmuştur. Babasının vefatından sonra Kahire'ye tamamen yerleşmiş, evlâdünnâs sınıfının genel tutumunun aksine siyasî hadiselerle hiç karışmamış, kendisini ilmî çalışmalara vermiştir. Fıkıh, hadis, kelâm, mantık, edebiyat, tıp ve tarih alanlarında derin bilgi sahibi olmuştur. Özellikle tarih sahasındaki eserleri Memlûk tarihi araştırmacıları için önem arz etmektedir. İbn İyâs gibi önde gelen tarihçilere de hocalık yapan Abdülbâsît el-Malatî, Rebülâhir 920 (Mayıs 1514) tarihinde Kahire'de vefat etmiştir. Abdülbâsît el-Malatî, mütevazî kişiliği, Türkçe'yi iyi bilmesi, devlet adamları, ümera ve ulema arasında saygın bir konuma sahip olması gibi özellikleriyle anılır (Sehâvî, C. 4, s. 27; Özaydın, 1988, s. 201-202).

Onun tarih alanında çeşitli eserleri bulunmakla birlikte bunlardan Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Düvelü'l-İslâm*'na zeyil olarak yazdığı *Neylü'l-emel fî zeyli'd-Düvel* (2002) konumuzla ilgili rivayete iktibasla da olsa yer vermesi bakımından önem arz eder. 744-896 (1343-1491) yılları arasındaki olayları içeren bu hacimli eser, hadiseleri kısa bir şekilde ele almasına ve eksik olmasına rağmen içerdiği konuların çeşitliliği, tarihçilerin azaldığı bir dönemde yazılmış olması gibi özellikleriyle öne çıkar. Abdülbâsît el-Malatî, bu eserinde sıklıkla alıntı yaptığı anlaşılabilir Makrizî gibi, sosyal tarihe yönelik konulara da temas etmekte ve değerli bilgiler sunmaktadır. Onun asıl tarih eseri olan ancak arada büyük eksikliklerle birlikte hicrî 844-874 yılları arasını içeren kısmının günümüze ulaştığı *er-Ravzu'l-bâsim fî havâdisi'l-'umr ve't-terâcim*'e de (2014) burada işaret edilmelidir. Bu eser, bazı biyografilerin yegâne kaynağı olması, Abdülbâsît el-Malatî'nin şahitlik ettiği birtakım hadiselerle ilgili ilk elden ve başka kaynaklarda yer almayan malumat sunması ve çeşitli özgün değerlendirmeler içermesi gibi özellikleriyle oldukça önemli bir kaynaktır.

5. İbn İyâs (ö. 930/1524?)

Memlûkler dönemi Mısır tarih ekolünün son temsilcisi olan İbn İyâs'la alakalı, kendisinin verdiği malumat dışında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Buna göre 852 (1448) yılında Kahire'de doğan tarihçi, Sultan Berkuk'un memlûklerinden olan dedesine nispetle İbn İyâs olarak adlandırılmıştır. Anne tarafından dedesi de Memlûk emîrlerinden olup Halep ve Dımaşk saltanat nâibliği gibi kritik öneme sahip üst düzey görevlere atanan önde gelen ümeradandır. Babası ise ihtiyat kuvvetlerine mensup iktâlî memlûk askerlerindendir. Dolayısıyla o da evlâdünnâs sınıfına mensup Memlûk tarihçileri arasındadır. Babasının da yönlendirmeleriyle iyi bir tahsil alan İbn İyâs, Abdülbâsît el-Malatî gibi âlimlerden tarih sahasında ders görmüştür. Babasından kalan iktâ ile geçindiği anlaşılabilir İbn İyâs'ın resmî bir görevi olup olmadığı bilinmemektedir. Eserinde bazen bu iktânın yetersizliği ve bazen de kesilmesiyle ilgili serzenişlerine rastlanmaktadır.

Tarihçinin 930 (1524) yılında Kahire'de vefat ettiği tahmin edilmektedir (Muhammed Rezûk, 1999, s. 97-98; Düzenli, 2021, s. 176-180).

İbn İyâs'ın başka tarih eserleri de bulunmakla birlikte İslâm dünyasında şöhret bulan ve XV. yüzyılın sonlarına doğru Memlûk Devleti tarihi için az sayıdaki kaynaktan biri olan *Bedâi'u'z-zühûr fî vekâi'i'd-dühûr* (1982-1984) öne çıkar. Bu eser, özgün olmamakla birlikte konumuz olan hadiseye yer vermesi bakımından da önem arz etmektedir. *Bedâi'u'z-zühûr* antik dönemlerden 928 (1522) yılına kadar Mısır tarihini ele almaktadır. Eserin İbn İyâs'ın müşahedelerine dayanan hicrî 870'lerden sonraki kısmı özgün olup oldukça değerlidir. Ancak bu eserin en önemli özelliği, hicrî 870'lerden sonra Mısır'da meydana gelen bütün hadiseleri oldukça ayrıntılı bir şekilde -Makrîzî kadar olmasa da ona yakın bir şekilde- Mısır ekolü tarzında ele almasıdır. Dolayısıyla eser, siyasî-askerî olayların yanında sosyal ve ekonomik gelişmelere de yer vermektedir. Hatta toplumsal inanışlar ve âdetlere dair aktardıkları onu döneminin sosyal tarihçisi olarak nitelendirecek ölçüde zengin ve kıymetlidir. Mensubu olduğu evlâdünnas sınıfının ayrıcalıklı konumu sayesinde ümera ve devlet adamlarıyla yakın münasebetler kurma imkânı bulan İbn İyâs birçok olay hakkında ilk elden bilgelere ulaşmış, özellikle askerî ve idarî teşkilat hakkında verdiği bilgilerde bu özelliğini ortaya koymuştur. Yönetim merkezi olan Kahire'deki son çağdaş tarihçi olan İbn İyâs'ın, Memlûkler'in yıkılışına giden süreçte aktardığı bilgiler hazine değerindedir. Özellikle Osmanlılar'la ilişkiler ve nihayet bu devlet vasıtasıyla Memlûkler'in yıkılması süreciyle ilgili anlatıları, Osmanlı idaresindeki Mısır'ın ilk yıllarına dair gözlem ve aktarımları yegâne kayıtlardır (Eserle ilgili ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Ayaz, 2020, s. 125-131).

Bir Cambazlık (Akrobasi) Hikâyesi

Memlûkler döneminde tespit edebildiğimiz ilk cambazlık gösterisi Makrîzî'nin aktarımına göre Rebülevvel 829 (Ocak-Şubat 1426), İbn Hacer'in nakline göre ise Zilkâde sonu 828 (Ekim 1425) tarihinde Kahire'de yapılmıştır. Makrîzî'den nakilde buldukları düşünülen Abdülbâsit el-Malatî ve İbn İyâs, Rebülâhir 829 (Şubat-Mart 1426) tarihini verirken, İbn Hacer'den iktibasta bulunduğu anlaşılın Hatîb el-Cevherî ise 25 Zilkâde 828 (8 Ekim 1425) şeklinde tam tarih zikreder. Bu noktada Abdülbâsit el-Malatî Rebülâhir ayını zikretmekle birlikte bunu ikinci gösteri için tarih olarak vermekte ve bunu anlatırken bir ay evvel de benzer bir gösterinin gerçekleştirildiğini ifade ederek Makrîzî'yi teyit etmektedir. Dolayısıyla onun verdiği tarihler Makrîzî ile örtüşmektedir.

Gösteriyi/gösterileri en geniş şekilde aktaran Makrîzî'nin rivayetiyle başlamak gerekirse, hicrî 829 senesi Rebülevvel ayına geldiğinde çeşitli gelişmeleri sıraladıktan sonra gün vermeksizin bu akrobasi gösterisinden bahsetmeye başlar. Ancak bu gösteri için "bu ay içinde" şeklinde bir tarihleme yaparak tam zamana işaret etmez. Kronoloji konusunda hassasiyetiyle ve titiz tarihçiliğiyle tanınan Makrîzî'nin anlatım sırasından bu gösterinin Rebülevvel ortasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Zira o, gösteriyi anlatmadan hemen önce 14 Rebülevvel tarihinde dükkân sahiplerine verilen bir talimatla ilgili kaydını aktarır. Gösterinin anlatımından sonra ise "bu ayın yarısından itibaren arpa fiyatlarının düştüğü" şeklinde bir başlıkla diğer hadiselerle geçer (Makrîzî, 1956-1973, C. 4/2, s. 712, 715). Dolayısıyla bu cambazlık gösterisinin yaklaşık olarak 15 Rebülevvel 829 tarihinde meydana geldiği söylenebilir.

Makrîzî, Rebülevvel ayında sanayi'i bedî'a (hayret veren/şaşırtan sanatlar) sergileyen iki adamın ortaya çıktığını ifade ederek anlatımına başlar. Bu iki adamdan ilki, sonradan Müslüman olan Ferenclerden (Frank, Katolik Hıristiyanlar kastediliyor) bir kişi olup, üzerinde rütbesiz memlûk askerlerinin (cündî) kıyafeti bulunmaktadır. Bu şahıs,

Memlûk sarayı olan Kal'atülcebel'in¹ alt tarafındaki Sûkulhayl (at pazarı) civarında olan Sultan Hasan Medresesi'nin² minaresinin tepesinden bağladığı bir ipi (halatı), Kal'atülcebel'deki Eşrefiyye'nin³ tepesine kadar uzatarak buraya da bağlamıştır. Bu iki yer arasında gerilen halatın uzunluğu bir ok atımı veya bundan biraz daha fazla mesafe kadardı. Ok atımı mesafesiyle ilgili verilen rakamlar birbirinden oldukça farklı olduğundan tam ölçüyü tespit etmek, günümüzde söz konusu mekânların arası bizzat ölçülmeden mümkün görünmemektedir. Makrîzî bu halatın yerden yüksekliği için de 100 "zira"⁴ı aştığı şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Kültürümüzde arşın olarak da bilinen ve dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan mesafeyi ifade için kullanılan zira, birçok çeşidi bulunduğundan tam olarak belirlenmemektedir. Bununla birlikte Mısır'da kullanılan zira çeşitleri arasında eski Mısır arşını ve ez-Zirâu'l-belediyye için cm karşılığı tespit edilmiştir. Buna göre eski Mısır arşını yaklaşık 46,2 cm, ez-Zirâu'l-belediyye ise tahminen 57.75 cm'dir (bk. Erkal, 1991, s. 411). Dolayısıyla Makrîzî'nin belirttiği yükseklik 46 metre ile 58 metre arasında bir rakam olarak tahmin edilebilir.

Cambazlık gösterisini yapan şahıs gerdiği bu halat üzerine çıkmış, Sultan Hasan Medresesi'nin minaresinden başlayarak Eşrefiyye'ye doğru yürümeye başlamıştır. Cambaz bir yandan yürürken bir yandan da izleyenleri hayrete düşüren hareketler yapmış, çeşitli hünerler sergilemiştir. Gösterinin yapılacağını duyan çok sayıda insan şehrin çeşitli semtlerinden gelerek kalabalık bir şekilde izlemeye başlamışlardır. Sultan da (Barsbay), kendisine ayrılan mekânda oturarak bu gösteriyi izlemiş, memnun kaldığı anlaşılan gösterinin ardından cambaza hil'at⁴ ve ödüller ihsan etmiştir. Bununla da yetinmeyen sultan, bu cambazı ümeranın yanına yollamış, bütün emirler güçleri nispetinde ona çeşitli ihsanlarda bulunmuşlardır. Makrîzî hikâyenin ilk kısmını aktarırken bu gösteriden çok etkilenmiş olmalıdır ki; cambazın yaptıklarını görmeyenlerin buna inanmasının mümkün olmadığını ve gösterinin çok nadir gerçekleşen hadiselerden sayıldığını ifade etmekten kendini alamaz (1956-1973, C. 4/2, s. 713).

Makrîzî gösteriye dair anlatımının devamında şehir sakinlerinden bir gencin bunun bir benzerini yapmak için harekete geçmesini hikâye eder. Buna göre cambazlık gösterisinden çok kısa bir süre sonra, bir genç evinde kurduğu bir düzenele cambazlık idmanları yapmaya başlar. Evindeki bir ip üzerinde yaptığı ilk denemenin ardından bunu yapabileceği düşüncesine ulaşan genç, daha sonra hurma ağaçlarının dalları arasına bir halat gererek ikinci aşamaya geçer. Bunlarda başarılı olunca kendisini göstermeye karar verir ve insanları yapacağı gösteriye davet eder. Gösteri esnasında bu genç Zâhiriyye

¹ Eyyûbî ve Memlûk sultanlarının ikametgâhı olarak kullanılan Kahire'de Mukattam dağında bir tepenin üzerindeki saray-kaledir (Geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, 1963, C. 3, s. 368-374; Makrîzî, t.y., C. 2, s. 201-207; Rabbat, 1995, s. 1-17, 50-282).

² Sultan Hasan Medresesi, Memlûk sultanı el-Melikü'n-Nâsir Nâsirüddin Hasan b. Muhammed b. Kalavun (Birinci Saltanatı: 1347-1351, İkinci Saltanatı: 1354-1361) tarafından inşa ettirilen ve onun öldürülmesinden sonra tamamlanan külliye'nin bir parçasıdır. Günümüz Kahire'sinde Mehmet Ali Meydanı'nda, Kal'atülcebel'in Bâbülabz kapısının karşısında yer alan bu yapı cami hizmeti de gören bir medrese ve türbeden müteşekkildir (bk. Beksaç, 2009, s. 505-506).

³ Makrîzî'nin kastı el-Melikü'l-Eşref Barsbay (1422-1438) tarafından inşa ettirilen Eşrefiyye Medresesi (bk. İbn Tağrıberdî, 1984-2006, C. 3 s. 276) olmalıdır. Zira bu sultanın yaptırdığı en meşhur iki yapı önceleri yaptırdığı söz konusu medrese ile saltanatının sonlarında yani cambazlık gösterisinden yıllar sonra inşa ettirdiği Barsbay Camii'dir. Yine hadisenin devamındaki anlatımlarda da Eşrefiyye yerine medrese ifadesi de yer almaktadır.

⁴ Hil'at, Memlûkler döneminde "teşrif, ç. teşârif" olarak da adlandırılan, sultanların belirli zamanlarda veya görevlendirmeler sırasında önde gelen devlet görevlilerine ihsan ettikleri şeref giysisidir. Kaftana benzeyen bu giysilere bazen altın işlemeli kılıçlar, at koşum takımları gibi başka hediyeler de eklenirdi (bk. Hallâk ve Sabbâğ, 1999, s. 84; Ayaz, 2022b, s. 165).

Medresesi'nin (Sultan Berkuk Medresesi)⁵ minaresi ile Mansuriyye Medresesi⁶ minaresinin arasına bir halat gerer. İpin yerden yüksekliği yine 100 zira civarındadır. Genç, Zâhiriyye Medresesi minaresi tarafından yürümeye başlar ve yürürken de eğilmeksizin dik bir şekilde hareket eder. Bu şekilde Mansuriyye Medresesi minaresine kadar gitmeyi başaran genç, ipin üzerine uzanıp uyuyormuş gibi yapar ve sonra tekrar halatın üzerinde yürümeye başlar. Hatta bununla yetinmeyerek yolun yarısında bu halatın altında sarkıttığı ikinci halata iner ve sonra tekrar ilk halata çıkar. Bunları yaparken dik bir vaziyette olan genç, bir yandan da bakanları hayrete düşüren hatta ürküten değişik oyunlar sergiler. Makrîzî, bu gösteri esnasında insanların gözlerine inanamadığını, bu gencin daha önce gösteri yapan adamı aştığını ve onu unutturduğunu nakleder (Makrîzî, 1956-1973, C. 4/2, s. 713-714).

Gösteriyi yapan gencin özgüveni artmış olmalıydı ki, ikinci bir gösteriye daha girişmiş, örnek aldığı ilk cambazın gösterisini gerçekleştirdiği mekânda aynı gösteriyi yapmaya karar vermişti. Genç, 29 Rebülevvel 829 (8 Şubat 1426) Cuma günü Sultan Hasan Medresesi'nin minaresinden Eşrefiyye'nin minaresine kadar bir halat germiştir. Bu sırada halk onu izlemek için toplanmıştı ve izleyiciler arasında bu defa sultan da (Barsbay) yer almaktaydı. Ne var ki o gün ağaçları yerinden söken, evleri sallayan müthiş bir rüzgâr çıkmıştı. Buna rağmen kararından vazgeçmeyen genç, Sultan Hasan Medresesi'nin minaresinden hareket etmiş ve dik bir vaziyette yürümeye başlamıştı. Başka bir halatı aşağı sarkıtan genç, yolun yarısına geldiğinde iki halat arasında hayret verici hareketler yapmaya başlamıştı. Tam ortaya geldiğinde elleri üzerinde yükselerek baş aşağı alta uzattığı halata inmişti. Muhtemelen ayaklarını üstteki halata dolamış ve alttaki salınmış halata elleriyle ulaşana kadar böyle kalmıştı. Daha sonra asıl halata çıkmış ve dik bir şekilde yürüyüşüne devam ederek medresenin (Eşrefiyye Medresesi) kubbesine vardığında, ipten inerek kubbenin üzerine çıkmıştı. Düz ve istif edilmiş kurşun levhalardan müteşekkil kürsü gibi kubbenin üzerinde hızlı bir şekilde yürümeye başlamış ve nihayet tepesine ulaşmıştı. Bütün bunlar olurken rüzgâr aynı şekilde esmeye devam ediyordu. Makrîzî'ye göre bu gerçekten çok hayret verici bir olaydı ve bu genç, çok da idman yapmadan, herhangi bir hocanın/eğitmenin eğitiminden geçmeden bütün bunları kendisine güvenerek başarmıştı. Bir anda bu işe girişmiş, kimsenin yapamayacağı hatta düşünemeyeceği hareketleri yapmıştı (Makrîzî, 1956-1973, C. 4/2, s. 714).

Makrîzî, aynı yılın hadiselerini aktarırken bu defa Rebülâhîr ayında gerçekleştirilen üçüncü cambazlık gösterisini anlatmaya başlar. Buna göre 11 Rebülâhîr 829 (20 Şubat 1426) Salı günü Acem (İran coğrafyasından olduğunu kastediyor) bir tacir, Sultan Hasan Medresesi'nin iki minaresi arasında gerdiği bir halat üzerinde cambazlık gösterisi icra etmiştir. Minarelerden birisinden başladığı yürüyüşüne birkaç adım sonra son vermiş ve başladığı yere dönmüştür. Sonra tekrar yürümeye başlamış ve karşı minareye kadar ulaşmıştır. Bu ikinci teşebbüsünde insanları hayrete düşüren hareketler ve oyunlar da yapmıştır. Önce ortada durmuş, halatın üzerine oturup ayaklarını aşağı sarkıtmıştır. Daha sonra omuzuna asmış olduğu yayını eline almış ve sadağından iki ok çıkarmıştır. Ardından çıkardığı bu okları peş peşe atmıştır. Bununla da yetinmeyen cambaz, halatın üzerinde tekrar ayağa kalkmış, yanındaki halkayı (daire) halatın üzerine koyarak içinden geçmiştir. Bu hareketi defalarca da tekrarlamıştır. İlginç olanı bu hareketi tekrarlarken bazen önce ellerini bazen de önce ayaklarını sokarak halkanın içinden

⁵ Bu medrese Sultan Berkuk'un inşa ettirdiği külliye'nin bir parçasıdır. Külliye cami, medrese, türbe ve hankahtan oluşmaktadır (bk. Doris, 1992, s. 512-514)

⁶ Mansuriyye Medresesi, Sultan el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun (1279-1290) tarafında yaptırılan meşhur Kalavun Külliyesi'nin bir parçasıdır. Bu külliye cami, medrese, türbe ve hastaneden müteşekkildir (bk. Doris, 2001, s. 228-229). Söz konusu medreseler, günümüzde Kuzey Kahire bölgesinde Muiz-Lidnillah Caddesi'nde peş peşe inşa edilmiş üç medreseden ikisidir (bk. Sağlam, 2017, s. 251).

geçmiştir. Sonra ortadan aşağı sarkıttığı ikinci halata inmiş bazen yüzüstü bazen de sırtüstü şekilde iki halat arasında inip çıkmıştır. Bu hareketler esnasında yere doğru dik vaziyette ve baş aşağı sarkmıştır. Bununla da yetinmemiş, ayakları üstteki halata tutunmuş ve vücudu dik şekilde eline aldığı yayıyla peş peşe üç tane ok fırlatmıştır. Sonra gerilen halata tırmanarak ayakları üzerinde durmaya başlamıştır. Bunları yeterli görmeyen cambaz ayak parmaklarıyla gerilen halata tutunarak bir anda baş aşağı yere doğru kendini atmış ve sallanmaya başlamıştır. Bu şekilde defalarca daireler çizerek sallanmış, her yukarı çıkışında ayakları üzerinde durmuş ve kendini yine ayak parmaklarıyla halata sabitleyerek tekrar boşluğa bırakmıştır. Daha sonra halat üzerinde tek ayakla durmaya başlamış, diğer ayağını vücuduna paralel bir şekilde gökyüzüne kaldırmış hatta ağzına değdirecek kadar esnemıştır. Hareketini ayaklarını değiştirerek tekrarlamış ve kaldırdığı ayağı sağ veya sol ayağı olması fark etmeksizin ağzına değdirmiştir. Nihayet bu hareketleri defalarca yaptıktan sonra sultanın huzurunda yer öptüğünü ima eder biçimde halatın üzerinde sultana dönük olarak secde vaziyeti almıştır. Bu son cambazın yaptıkları o kadar büyük bir etki meydana getirmiştir ki, daha önce yapılan gösteriler unutulmuştur (Makrîzî, 1956-1973, C. 4/2, s. 714-715).

Makrîzî'nin son derece canlı bir şekilde ve ayrıntılı olarak bir anlamda resmettiği cambazlık gösterileri hakkında Abdülbâsî el-Malatî de özet bilgiler sunmaktadır. Abdülbâsî el-Malatî, kendisinden önce gerçekleşen veya gençlik yıllarına tesadüf eden hadiseleri Makrîzî'den alıntı yaparak nakleder. Bu gösterilerle ilgili rivayeti de kanaatimizce Makrîzî'den iktibas edilmiştir. Abdülbâsî el-Malatî, daha önce işaret ettiğimiz tarih eseri *Neylû'l-emel'* de hicrî 829 yılı hadiselerini aktarırken Rebîülâhir ayına geldiğinde "el-Behlevânü'l-A'cemî/Acem Cambaz" başlığı altında yukarıda Makrîzî'nin üçüncü gösteri olarak anlattığı olayı kısaca kaydeder. Buna göre Rebîülâhir ayı içinde Sultan Hasan Medresesi'nin iki minaresi arasına halat geren bir Acem, insanları hayrete düşüren cambazlık hünerleri (el-behlevâniyye) sergilemiştir. Abdülbâsî el-Malatî, bunun ardından hemen Makrîzî'nin ilk anlattığı gösteriye atıfta bulunur. Onun anlatımına göre, Acem'in gösterisinden bir ay evvel de Çerkez bir cambaz benzer bir gösteri yapmıştır. Sultan Hasan Medresesi minaresi ile Eşrefiyye (medresesi) arasına bir halat geren Çerkez cambaz, bu halatın üzerinde yürüyerek tarihçinin eserini yazdığı günlere kadar etkisi devam eden şaşırtıcı ve ilginç oyunlar sergilemiştir. Sultan da bu gösteriyi izlemiştir. Abdülbâsî el-Malatî bunun ardından da Makrîzî'nin Kahireli genç hikâyesine işaret eder. Buna göre de Mısır halkından bir kişi, bahsi geçen Çerkez'in yaptıklarını tekrar etmiş hatta gösterisine bazı yeni oyunlar da eklemiştir. Bütün bu gösteriler, ender rastlanacak olaylar olarak hafızalarda yer etmiştir (Abdülbâsî el-Malatî, 2002, C. 4, s. 192).

Bu grubun son tarihçisi İbn İyâs'ın konu hakkındaki anlatısı ise hem kısa hem eksik hem de olayları birbirine karıştırmış bir şekildedir. Onun anlatımına göre Rebîülâhir 829 tarihinde Acem diyarından behlevân (cambaz) bir kişi ortaya çıkmış ve hünerlerini sergilemek için sultandan izin istemiştir. Gerekli izni aldıktan sonra Sultan Hasan Medresesi minaresi ile Eşrefiyye (medresesi) arasına bir halat gererek üzerinde yürümüş, bu sırada ilginç oyunlar da sergilemiştir. Onun yaptığı gösteri, halkın çok hoşuna gitmiş ve hayranlığını kazanmıştır. Daha sonra başka bir cambaz ortaya çıkmış, ilk cambazın yaptıklarını tekrarlamış hatta başka oyunlar da ilave ederek gösterisini güzelleştirmiştir. Onun gösterisi de halkın hayranlığını ve beğenisini kazanmıştır (İbn İyâs, 1982-1984, C. 2, s. 105).

İbn İyâs'ın işaret edilen rivayetin ilk kısmında, Makrîzî'nin üçüncü gösteri olarak anlattığı hikâyedeki Acem, yine Makrîzî'nin ilk gösteri olarak kaydettiği anlatıda yer alan sonradan Müslüman olan Ferenc cambazın yerine konulmuş ve iki hikâye birleştirilerek birbirine karıştırılmıştır. İbn İyâs'ın ikinci rivayeti ise esasen Makrîzî'nin

aktardığı üçüncü gösteriyi ele almıştır. Ancak buradaki anlatım da açık ve anlaşılır olmaktan uzaktır. Dolayısıyla İbn İyâs'ın rivayeti, sultandan izin alınması şeklindeki ayrıntının haricinde özgün olmadığı gibi hata ve karıştırmalarla maluldür.

Cambazlık hikâyesinin ikinci grup rivayetlerine gelince buna İbn Hacer'in anlatısıyla başlamak gerekir. Zira onun rivayeti, Hatîb el-Cevherî'nin anlatısının da kaynağı olmalıdır. İbn Hacer, hicrî 828 senesi olaylarını kaydederken Zilkâde ayında cambazlık hikâyesine de yer verir. Onun anlatımına göre Zilkâde sonlarında (Ekim 1425) Yeşbek el-Çerkesî adlı bir kişi (Kahire'ye) gelmiştir. Bu kişi, Bilâd-ı Çerkez'den (Kafkasya kastediliyor olmalı) memlûk olarak getirilen ancak Frenkler tarafından (esir) alınan bir zattır. Frenkler'in ülkesinde bir süre kalan bu kişi, burada cambazlık eğitimi almıştır. Daha sonra Kahire'ye gelen bu cambaz, sultanın (Barsbay) huzuruna götürülmüş, burada Müslüman olmuş ve sultan memlûkleri⁷ arasına dâhil edilmiştir. Bu cambaz hünerlerini sultana göstermek istemiş ve bir gösteri tertip etmiştir. Bu bağlamda Sultan Hasan Medresesi minaresi ile Eşrefiyye (medresesi) arasına bir halat gererek üzerinde yürümüştür. Bu gösterisi sırasında halatın üzerindeyken mekhale⁸ denilen fırlatma silahı ile atış yapmıştır. Bununla da yetinmeyerek halat üzerindeyken yaya giriş gererek ok atmıştır. Gösteri sona erdiğinde sultan ona hil'at ihsan ettiği gibi ata da bindirmiş, ümera da bu cambazı bir miktar parayla (dirhem) ödüllendirmiştir (İbn Hacer, 1998, C. 3, s. 348). Görüldüğü gibi İbn Hacer, Makrîzî'nin anlattığı cambazlık gösterilerinden ilkinin daha kısa ancak önemli ayrıntıları ilave ederek aktarmaktadır. Bu ayrıntılar, Makrîzî'nin ismini vermediği cambazın adını vermesi, esasen bir memlûk olduğunu belirtmesi ve Makrîzî'nin "cündî kıyafeti giyen bir kişi" şeklindeki ifadesini açıklığa kavuşturmasıdır. Yaptığı ilaveler ise bu cambazın mekhale kullanması ve ok atmasıyla sultan tarafından ata bindirilmesidir ki, Memlûkler döneminde ata binmek bir ayrıcalıktır ve sadece askerlerle mümtaz devlet görevlilerin ata binmesine müsaade edilir. Son olarak İbn Hacer'in bu hadisenin tarihini farklı verdiği ve diğer gösterileri zikretmediği de belirtilmelidir.

Hatîb el-Cevherî'nin rivayeti de İbn Hacer'inki ile oldukça benzerdir. Ancak bazı ayrıntılarda bu rivayetten farklılaşmaktadır. Buna göre, 25 Zilkâde 828 tarihinde Pazartesi günü Yeşbek adlı bir memlûk, Eşrefiyye'den Sultan Hasan (Medresesi) minaresine bağladığı bir halat üzerinde gösteri yapmıştır. Sultan ve bütün emîrler de bu gösteriyi izlemişlerdir. Bahsi geçen memlûk daha önce görülmemiş sanatlar icra etmiş, halat üzerindeyken mekhale ve ok atışı yapmıştır. Sultan hazineden bu cambaza ihsanda bulunmuş ve tam teçhizatlı bir ata bindirmiştir. Bununla da yetinmeyerek ona iki tırazlı hil'at giydirmiştir. Ümera da sultan gibi bu cambaza ihsanlar da bulunmuştur (Hatîb el-Cevherî, 1970-1994, C. 3, s. 73). Rivayetin devamında önemli ilavelerde bulunan tarihçi, burada cambazın kökeni, geçmişi vb. gibi hususlarda değerli bilgiler vermektedir. Buna göre, gösteriyi yapan bu memlûk aslen Çerkez olup, Kıbrıs kralının eline düşmüş, Kıbrıs'ta bir süre Hıristiyan olarak hayatını sürdürmüştür. Sonra Allah işini rast getirmiş ve bu sene (828 senesini kastediyor) Müslüman ülkesine (Mısır'a) hicret etmiş, Sultan el-Melikü'l-Eşref'in (Barsbay) huzurunda Müslüman olmuştur. Sultan da onu memlûkleri

⁷ Sultan memlûkleri (el-Memâlikü's-sultâniyye) Memlûk ordusunun esas gücünü oluşturan askerlerin adıdır. Tahta geçen sultanlar satın alma yoluyla kendilerine ait bir memlûk grubu oluşturuyorlardı ve bu gruplar "Zâhiriyye", "Eşrefiyye", "Hoşkademiyye" gibi efendilerinin adı veya lakabıyla anılıyorlardı (bk. Ayaz, 2022b, s. 103-104).

⁸ Mekhale, çeşitli büyüklüklerde olan ve ateşli oklar ile bunduk denilen farklı ağırlıktaki demirden güllerle fırlatabilen bir çeşit toptur (Ayrıntılı bilgi için bk. Kalkaşendi, 1963, C. 2, s. 144; Çetin, 2002, s. 244).

arasına katmış, ona câmekiyye,⁹ et, binek yemi, kıyafet ve kurban istihkakları da tahsis ettirmiştir (Hatîb el-Cevherî, 1970-1994, C. 3, s. 74).

Hatîb el-Cevherî rivayeti, gösterinin anlatımı açısından zaman dâhil büyük oranda İbn Hacer rivayetinin tekrarı gibidir. Ancak Hatîb el-Cevherî'nin tam tarih verdiği ve bütün emîrlerin gösteriyi izlediğine dair kaydına dikkat çekmek gerekir. Bu tarihçinin İbn Hacer'den ayrıldığı nokta, gösteriden sonraki gelişmelerle cambazın geçmiş hikâyesindeki kıymetli ayrıntılar ve ilavelerdir. Bu bilgiler daha önceki rivayetlerde mevcut değildir. Öncelikle Hatîb el-Cevherî, sultanın cambaza hazineden ihşanda bulunduğu, hediye ettiği hil'atin iki tırazlı olduğu, onu tam koşumlu ata bindirdiği şeklinde gösteri sonrası gelişmelerle ilgili önemli ilave bilgiler vermiştir. İkinci olarak da bu cambazın daha önce Kıbrıs kralının yanında bir süre kaldığı şeklinde, Mâkrîzî'nin çok cüzî, İbn Hacer'in de kısmen işaret ettiği bu konuyu açıklığa kavuşturmuştur. Yine sultanın onu memlûkleri arasına katarken tahsis ettirdiği istihkaklarını da açıkça ifade ederek bir anlamda memlûk sistemine dâhil olanlara yapılan uygulamayı da örneklemiştir. Bütün bu ayrıntılar bu cambazlık hikâyesi açısından olduğu gibi Memlûk araştırmacıları için başka açılardan da değerlidir.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, iki grup rivayet arasındaki aynı hadise için verilen tarih farklılığını eldeki veriler çerçevesinde çözmek zor görünmektedir. Ay farklılıkları, istinsah hatası vb. çeşitli açıklamalarla geçiştirilebilir ancak yıl farklılığı için aynı şey söylenemez. Bununla birlikte hem titiz tarihçiliği ve hadiseyi bizzat gördüğü izlenimi veren ayrıntılı betimlemeleri sebebiyle Makrîzî'nin verdiği tarihi daha isabetli kabul etmek mümkündür. Ayrıca Abdülbâsî el-Malatî ve İbn İyâs'ın farklı seçeneklere rağmen Makrîzî rivayetindeki yıla işaret etmeleri de manidardır.

Sonuç

Memlûkler dönemi tarihçiliğinin önemli bir özelliği olan toplumsal talep çerçevesinde ilginç hikâyeleri kaydetme, siyasî olaylar kadar sosyal gelişmeler ve folklorik özelliklere de yer verme anlayışı bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Bu bağlamda söz konusu özelliğe uygun ve oldukça ilgi çekici cambazlık/akrobasi gösterisi seçilmiş ve yapılan çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Öncelikle daha önce de örnekleri bulunmakla birlikte XX. yüzyılda Batıda özellikle de Fransa'da yaygınlık kazandığı belirtilen analitik, sosyal ve gündelik hayata daha çok eğilen ve coğrafya, sosyoloji gibi disiplinlerle birlikte hareket eden tarihçilik anlayışı, Memlûkler dönemi için de önemli oranda söz konusudur. Bunu açmak gerekirse, cambazlık gösterisinin gerçekleştiği yılları içeren zaman diliminde yaşayan veya bu dönemdeki tarihçileri takip eden Memlûk tarihçilerinin önemli bir kısmı bu tür sosyal tarih anlatılarını eserlerine dâhil ederek siyasî hadiseler kadar sosyal gelişmelere de önem verdiklerini ortaya koymuşlardır. Bu zaman dilimiyle alakalı eserleri günümüze ulaşan önde gelen sekiz tarihçi Makrîzî, Aynî, İbn Hacer, İbn Tağrıberdî, Hatîb el-Cevherî, İbn Hacer'in seçkin öğrencisi Sehâvî (ö. 902/1497), Abdülbâsî el-Malatî ve İbn İyâs'tan beşi bu hadiseyi eserlerine almışlardır. Bu beş tarihçiden Makrîzî, cambazlık gösterisinin gerçekleştiği sırada Kahire'de bulunan, devlet işlerinden tamamen elini çekmiş ulema sınıfından bir Arap'tır. Kanaatimizce sadece Memlûkler döneminin değil, Orta Çağ İslâm dünyasının belki de en büyük tarihçisi olan Makrîzî, esasen toplumu ilgilendiren veya toplumla alakalı olan bütün olay ve gelişmeleri, birini diğerine feda etmeksizin aktarmasıyla bilinir. Hadiseyi neredeyse bütün ayrıntılarıyla ve bir fotoğraf gibi önümüze

⁹ Vakıflardan veya devlet bütçesinden verilen aylık anlamında kullanılan câmekiyye (Akgündüz, 1993, s. 45-46), Memlûkler döneminde de bazen ma'lûm bazen râtib olarak isimlendirilmekle birlikte bürokratlara tahsis edilen maaş manasında kullanılmaktaydı (bk. Kalkaşendî, 1963, C. 11, s. 169-170; Ayaz, 2008, s. 188).

koymuş olması, XX. yüzyıla göre son derece kısıtlı imkânların bulunduğu bir zaman diliminde, kaydettiği bütün rivayetlerinde titiz tahliller, edebî betimlemeler ve mekânsal anlatımlarla bunları ilmî hâle getirmesi takdire şayan bir analitik ve sosyal tarihçilik örneğidir. Sadece bu çalışmadaki rivayetleri dahi onun bu şöhreti hak ettiğini ortaya koymaktadır.

Bahsi geçen beş tarihçiden İbn Hacer gibi, bu sırada Şâfîi başkadısı olan, dolayısıyla devletin en üst düzeydeki bürokratları arasında yer alan bir âlimin bu tür sosyal anlatılara yer vermesi de ilginç ve değerlidir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, başkadılık makamında olan ve dinî hassasiyetiyle öne çıkan İbn Hacer'in, toplumsal hayatı renklendiren bu tür bir eğlence hikâyesini aktarmış olması Memlûk tarihçilerinin tarihçilik anlayışlarındaki gelişmişliği ispatlar niteliktedir. Avamdan kabul edilen Hatîb el-Cevherî gibi sıradan bir kuyumcunun bu gösteriyi aktardığı gibi, diğerlerinde bulunmayan bazı ayrıntıları da araştırarak tespit etmesi bu düşüncemizi teyit etmektedir. Aynı şekilde bahsi geçen üç tarihçiden farklı bir sınıfa, bir yönüyle Türk askerî aristokrasiye mensup Abdülbâsî el-Malatî ve İbn İyâs'ın da cambazlık hikâyesini eserlerine almaları, sosyal tarihçiliğe yönelik ilginin bütün katmanlardan tarihçilerde mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

Aynî ve İbn Tağrıberdî'ye gelince; onların her ne kadar bu hadiseye yer vermeseler de benzer sosyal tarih örneklerini eserlerinde aktardıkları belirtilmelidir. Yine burada cambazlık gösterilerinin gerçekleştiği hicrî 828 ve 829 senelerinde Kıbrıs'a peş peşe seferler düzenlendiğine, sonuçta 829 senesinde buranın fethedildiğine dolayısıyla siyasî-askerî gelişmelerin gündemi işgal ettiğine işaret edilmelidir. Askerî Türk aristokrasinin ve dönemin sultanı Barsbay'ın çok yakınları arasında yer alan her ikisi de Türk olan bu iki tarihçi, muhtemelen bu yoğun gündem sebebiyle bu cambazlık gösterisini atlamış olmalıdır. Sehâvî'nin ise kronolojik eserinin oldukça kısa olduğu ve ağırlıklı olarak da biyografilere yer verdiği için bu gösteriyi kitabına almadığı kanaatindeyiz.

Çalışmada varılan sonuçlardan ikincisi ise Memlûkler dönemi kaynaklarının bütüncül bir şekilde okunması gerektiğinin bu örnek üzerinden de teyit edilmiş olmasıdır. Nitekim olayı bütün ayrıntılarıyla resmetmesi, ancak bir görgü şahidinin aktarabileceği bilgilere yer vermesi bakımından bu gösteriyi izlediği düşünülen Makrîzî, hadiseyi araştıranlar için tam manasıyla yeterli değildir. Zira gösteriyi ondan naklen ve çok kısa aktaran Abdülbâsî el-Malatî'nin ilk gösteriyi gerçekleştiren cambazın Çerkez olduğuna dair ifadesi Makrîzî rivayetinde yoktur. Aynı durum İbn Hacer ile Hatîb el-Cevherî için de geçerlidir. 819 senesinde dünyaya gelen ve kendi rivayetine göre 828 senesinde gerçekleşen gösteri sırasında dokuz yaşlarında olan Hatîb el-Cevherî, bu olayı İbn Hacer veya bizim ulaşamadığımız bir kaynaktan aktarmış olmalıdır. Buna rağmen onun araştırarak tespit ettiği anlaşılabilir ayrıntılar, Makrîzî ve İbn Hacer rivayetlerinde yoktur. Nitekim buradaki bazı ayrıntılar Memlûk askerî sistemini araştıranlar açısından önemli veriler de sunmaktadır.

Üçüncü ve son varılan sonuç ise "behlevâne/behlevâniyye" olarak adlandırılan cambazlığın bu zamana kadar Memlûk coğrafyasında bilinmediğidir. Esasen bu rivayetlerin bazılarında cambazların bu sanatı Frenk memleketinde öğrenmiş olduğunun belirtilmesi de bunu teyit eder. Nitekim bu tür alışılmadık gösteriler sultandan büyük emirlere, ulemeden halka kadar toplumun bütün kesimleri tarafından büyük ilgiye mazhar olmuştur. O dönemin en kudretli İslâm devletinin başı olan Sultan Barsbay'ın dahi böyle bir gösteriye zaman ayırmış olması hatta cambaza iltifat ederek ihسانlarda bulunması da ilgi çekicidir. Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki; kanaatimizce Memlûkler döneminde dalgıçlık, ağıtçılık vb. başlıklar altında sosyal tarihe dair konuların

seçilerek araştırılması, bu alanla ilgili siyasî, kurumsal ve ilmî çalışmaları desteklemenin yanında siyasetçilerin, bürokratların ve ulemanın mensup olduğu Memlûk toplumunu daha yakından tanımayı da sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abdülbâsıt el-Malatî (2002). *Neylü'l-Emel fî zeyli'd-Düvel* (Ömer Abdüssellam Tedmürî, nşr.) (9 Cilt). Beyrut.
- Abdülbâsıt el-Malatî (2014). *er-Ravzu'l-Bâsim fî havâdisi'l-'umr ve't-terâcim* (Ömer A. Tedmürî, nşr.) (4 Cilt). Beyrut.
- Akgündüz, A. (1993). Câmekiyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 7, s. 45-46). İstanbul: TDV Yayınları.
- Avcı, C. (2005). Muhammed Hamidullah'ın Tarih/İslâm Tarihi Araştırmalarındaki Metodu ve Bazı Görüşleri. *Hayatı, Kişiliği ve Düşünceleriyle Muhammed Hamîdullah Sempozyumu*, 18-19 Kasım 2005, Bursa: Bursa İl Müftülüğü Yayınları, 196-205.
- Ayalon, D. (1954). Awlâd al-Nâs. *Encyclopaedia of Islam New Edition (EI²)* (Cilt 1, s. 76).
- Ayaz, F. Y. (2008). *Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdârlık (1250-1382)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ayaz, F. Y. (2020). *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ayaz, F. Y. (2022a). *Makrîzî (öl. 845/1442)*. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Ayaz, F. Y. (2022b). *Memlûkler (1250-1517)* (4. Baskı). İstanbul, Ankara: İSAM Yayınları.
- Beksaç, E. (2009). Sultan Hasan Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, s. 505-506). İstanbul: TDV Yayınları.
- Burke, P. (2010). *Annales Okulu* (çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Doğubatı Yayınları.
- Cezerî, Muhammed b. İbrahim (1998). *Havâdisü'z-zaman ve Enbâüh ve Vefeyâtü'l-ekâbir ve'l-a'yân min Ebnâih* (nşr. Ömer Abdüssellam Tedmürî) (Cilt 3). Beyrut.
- Çetin, A. (2002). *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat*. (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Doris, B. A. (1992). Berkuk Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 5, s. 512-514). İstanbul: TDV Yayınları.
- Doris, B. A. (2001). Kalavun Külliyesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, s. 228-229). İstanbul: TDV Yayınları.
- Düzenli, A. (2021). İbn İyâs (1524?). *İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri Tarih* (ed. Cahit Külekçi). İstanbul: Mana Yayınları, 176-180.
- Erkal, M. (1991). Arşın. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, s. 411-413). İstanbul: TDV Yayınları.
- Eymen Fuâd Seyyid (2003). Makrîzî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 27, s. 448-451). Ankara: TDV Yayınları.
- Eymen Fuâd Seyyid (2001). Kahire. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, s. 173-175). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hallâk H. ve Sabbâğ, A. (1999). *el-Mu'cemü'l-câmi' fi'l-Mustalahât*. Beyrut.
- Hatîb el-Cevherî (1970-1994). *Nüzhetü'n-nüfûs ve'l-Ebdân fî Tevârîhi'z-zamân* (nşr. Hasan Habeşî) (4 Cilt). Kahire.

- Hatîb el-Cevherî (1970). *İnbâü'l-hesr bi-Ebnâi'l-'asr* (nşr. Hasan Habeşî). Kahire.
- İbn Hacer (1998). *İnbâü'l-gumr bi-ebnâi'l-'umr* (nşr. Hasan Habeşî) (4 Cilt). Kahire.
- İbn İyâs (1982-1984). *Bedâi'u'z-zühûr fî Vekâi'i'd-dühûr* (nşr. Muhammed Mustafa) (5 Cilt). Kahire.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ (1997-1999). *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî) (21 Cilt). Cize: Dârü Hicr.
- İbn Tağrıberdî (1984-2006). *el-Menhelü's-sâfi ve'l-Mütevfi ba'de'l-Vâfi* (nşr. Muhammed M. Emin-Nebîl Muhammed Abdülaziz) (12 Cilt). Kahire.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali (1963). *Subhu'l-a'sâ fi Sınâ'ati'l-inşâ*. (15 cilt). Kahire.
- Kanat, C. (2007). Memlûk Devleti'nde Eğlence Kültürü. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22 (1), 53-62.
- Kandemir, Y. (1999). İbn Hacer el-Askalânî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 19, s. 514-531). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kasım Abduh Kasım (1983). *Dirâsât fî Târîhi Mısri'l-İctimâi*. Kahire: Dârü'l-Meârif.
- Kortantamer, S. (1994). Memlûk Tarihçiliğinde Bir Üslup Unsuru el'Acâib ve'l Garâib. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 9 (1), 69-87.
- Kurşun, Z. (1997). Hatîb el-Cevherî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, s. 460-461). İstanbul: TDV Yayınları.
- Makrîzî (1956-1973). *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk* (nşr. M. Mustafa Ziyâde-Saîd A. Âşûr) (12 Cilt). Kahire.
- Makrîzî (1957). *Kitâbü İğâseti'l-ümme bi-Keşfi'l-Gumme* (nşr. M. Mustafa Ziyâde-Cemaleddin eş-Şeyyâl), Kahire.
- Makrîzî (1995). *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde fî Terâcimi A'yâni'l-müfîde* (nşr. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısri) (1-2. Cilt). Dımaşk.
- Makrîzî (2002). *Dürerü'l-ukûdi'l-ferîde fî Terâcimi A'yâni'l-müfîde* (nşr. Mahmud el-Celîlî) (4 Cilt). Beyrut.
- Makrîzî (t.y.). *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutat ve'l-âsâr*. (2 Cilt). Beyrut.
- Muhammed Rezûk (1999). İbn İyâs. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 20, s. 97-98). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özaydın, A. (1988). Abdülbâsıt el-Malatî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 1, s. 201-202). İstanbul: TDV Yayınları.
- Rabbat, N. O. (1995). *The Citadel of Cairo*, Leiden-New York-Köln 1995.
- Reşîd b. Zübeyr (1959). *ez-Zehâir ve't-Tuhaf* (thk. Muhammed Hamîdullah). Kuveyt: Dâiretü'l-Matbuât ve'n-Neşr.
- Sağlam, A. (2017). Mısır-Kahire Nâsiriyye Medresesi Vakfiyesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XV(1), 249-268.
- Sehâvî (t.y.). *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. (12 Cilt). Kahire.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid (1995). Evlâdü'n-Nâs. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 11, s. 525-526). İstanbul: TDV Yayınları.